

Notities betreffende Hermann Felix Wirth

Inleiding

Wie van de Gentse Jongvlamingen Wirth het eerst heeft ontmoet, is een omstreden, doch in wezen weinig belangrijke vraag. Thiry en Picard maken heiden aanspraak op die primeur. Beiden hadden ze op een of andere manier vernomen dat er een zekere Wirth bij de Verwaltung te Gent was aangekomen, een jonge Duitser, die onberispelijk Nederlands sprak en die dezelfde was die enkele jaren eerder een interessant boek had gepubliceerd, waarin hij het frisse, onbedorven Vlaanderen had gesteld tegenover het gezapige, verrationaliseerde Nederland.

Thiry zou Wirth op zekere dag hebben aangetroffen op het Gentse stadhuis, Picard zou hem begin december samen met zijn vriend Derk Hoek hebben opgezocht in zijn kwartier aan de Savaanstraat, voorzien van een aanbeveling van Domela. In dat laatste ligt m.i. opgesloten dat de predikant al weet moet hebben gehad van Wirths aanwezigheid. Er bestaat dus aanleiding te geloven dat het Thiry is geweest, die de Duitser het eerst tegen het lijf is gelopen. (1)

Wirth was zeer spoedig van doen en laten van de Jongvlaamse eedgenoten op de hoogte. Reeds enkele dagen later ontving hij een aantal leden van de groep op zijn kamer aan de Savaanstraat. De verhouding tot de Domela's was weldra zo hartelijk dat hij samen met hen het Kerstfeest 1914 heeft gevierd. Wirth bewees een zeer waardevol persoon te zijn voor leidsman Domela en zijn vrienden ; hij nam de verzending en soms ook de bezorging van brieven in Duitsland en Nederland op zich. Dat ging dan buiten de officiële censuur om. Men zag over het hoofd dat Wirth als Mitarbeiter des Pressedelegierten der Etappeninspektion der 4. Armee nauw bij de censuur betrokken was. Wirth, Duitser van Nederlandse geboorte en de beide talen volkomen beheersend, was ook de aangewezen man voor vertaalwerk. Volgens Faingnaert is hij het geweest die de Jongvlaamse beginselverklaring met het noodlottige woord « aanhechting » in november '14 in het Duits vertaalde. « Aanhechting » gaf bij weer door Einverleibemg en in die door de Jongvlamingen nietbedoelde vertaling verscheen het stuk enige tijd later in de Kotnische Zeitung en andere Duitse bladen. (2)

Wirth gold voor de Gentse makers als een vertrouwensman en het moet worden toegegeven dat hij de verwachtingen in de regel niet beschaamde. Domela c.s. vergaten echter wel eens dat Wirth slechts een ondergeschikte positie bekleedde en lang niet alles, wat men van hem wenste, gedaan kon krijgen. Picard beschreef mij Wirth als een charmante man van amper dertig jaar, innemend in de omgang en wel eens geneigd de zaken wat te luchtig op te vatten.

Het duurde niet lang of Wirth kreeg toegang tot de « zittingen » van de Gentse groep. Reeds in de eerste samenkomst die hij bijwoonde – op 7 december '14 – zinspeelde hij op de mogelijkheid van geldelijke steun van Duitse zijde. (3)

Later, in het voorjaar van '15, toen binnen de groep diepgaande meningsverschillen aan de dag traden over de te volgen koers, kreeg Wirth het moeilijker. Hij was een man die blijkbaar moeilijk kon kiezen tussen de divergerende opvattingen. Tenslotte opteerde hij voor Domela, Kimpe, Thiry en Steenhaut, dus regen de Picardisten. Goedmoedig spottend noemden de Gentse vrienden hun Duitse vertrouwensman 't Bloemeken, terwijl zijn chef Von Limburg Stirum, die weinig waardering genoot, de onelegante bijnaam de Bloempot toebedeeld kreeg.

Wirth nader bekeken

Wirth was op 6 mei 1885 te Utrecht geboren. Zijn vader, Dr. phil. Ludwig Wirth, Duitser van

nationaliteit, was filoloog (germanistiek) en als privaat-docent in de Domstad gevestigd ; zijn moeder, Sophie Gysbertha Roeper Bosch, was Nederlands, stammend uit een Westfries geslacht. Later zou haar zoon herhaaldelijk publiceren onder de familienaam van zijn moeder en toen ik Wirth de afgelopen zomer in Marburg opzocht, las ik op het naambordje aan zijn hek: Dr. Hermann Wirth Roeper Bosch.

Hermann deed zijn gymnasiale studiën te Utrecht en te Kampen; hij slaagde in de zomer van 1904 voor het eindexamen en ging toen Germaanse filologie en geschiedenis studeren aan de universiteit in zijn geboortestad. Daarna liep hij te Leipzig nog college en maakte toen vooral werk van de musicologie. In 1909 werd Wirth lector aan de Friedrich Wilhelms-Universiteit te Berlijn en op 9 maart 1911 promoveerde hij te Bazel met het predicaat magna cum laude op het proefschrift « Der Untergang des Niederländischen Volksliedes » bij de hoogleraren.

John Meier en Eduard Hofmann-Krayer. (4) Zijn boek maakte nogal opgang in de Vlaamse intellectuele kringen ; men proefde Wirths genegenheid voor Zuid-Nederland, waar her oude volk lied niet was gesmoord, dank zij het feit dat het calvinisme naar Datheense trant er geen blijvende heerschappij had gevoerd. Bovendien, de voorbereidingen voor zijn dissertatie hadden Wirth meer dan eens naar Vlaanderen gevoerd ; bij had er met verscheidene ontwikkelde Vlamingen kennis gemaakt. Eugene van Oye getuigde in zijn geschrift « Mijn gevangenis » (Brugge, z.j.) dat hij reed vóór 1914 een aantal jaren met Wirth bevriend was geweest. Wirth heeft ruim anderhalf jaar in België vertoefd.

Medio 1916 keerde hij terug naar Berlijn, waar hij tot professor werd benoemd. In maart 1917 behoorde hij tot de oprichters van de Deutsch-Vlämische Gesellschaft, een institutionele uitingsvorm van nationale oppositie van rechts naast andere tegen de geneigdheid der Rijksregering tot een vrede door compromis, waarbij België zou worden prijsgegeven en het Vlaamse broedervolk aan zijn lot overgelaten.

Volgen eigen mededeling heeft Wirth zitting gehad in de Ausschusz für vlämische Angelegenheiten, op 11 januari 1915 ingesteld door General-gouverneur Von Bising, nadat deze richtlijnen uit Berlijn had ontvangen nopens de te volgen gedragslijn ten aanzien van de Vlaamse Beweging. Deze commissie, w.aarvan Maximilian von Sandt, Chef der Zivilverwaltung, voorzitter was, heeft een kortstondig bestaan gehad. Een maand na de instelling werd ze geïncorporeerd in de nieuwe Politische Abreilung met Oskar Freiherr von der Lancken-Wakenitz aan het hoofd. Deze man is het geweest, die volgens Wende zijn stempel op de Flamenpolitik heeft gedrukt. (5) Het door Von Bissing ge:introduceerde systeem van Vertrauensmänner, d.w.z. het van tijd tot tijd consulteren van Duitse officieren en ambtenaren, ook uit de kleinere plaatsen, bleef bestaan. Regelmatig werd ook Wirth naar Brussel ontboden om verslag uit te brengen of van advies te dienen. Een van de oogmerken die daarbij voorzaten, schijnt te zijn geweest « dadurch den Wählereien der französisch-belgischen Agitation möglichst zu begegnen ». (6) Dat laatste was Wirth, van harte de Vlamingen toegedaan, zeker niet tegen heug en meug, al moet tevens worden opgemerkt dat hij niet steeds de noodzakelijke prudentie heeft betoond. Ik kom daar straks op terug. De Duitse Flamenpolitik – die volgens Von der Lancken berustte op improvisatie en pas na de Einmarsch aan de orde kwam (7) – deed de Vlaamse Beweging splijten en in twee hoofdrichtingen uiteengaan ; de ene werd gevormd door de regeringsgetrouwe flaminganten met een onbepaalde Vlaamse leuze en met enkele uitlopers naar het franskiljonisme (Leonce du Castillon!), de andere door de anti-gouvernementele vlaamsgezinden die niet stelselmatig de helpende band der bezettende overheid afwezen. Onder ben, de activisten, vertegenwoordigden de Gentse Jongvlamingen en hun groeiende aanhang buiten de

Aneveldestad de extreme vleugel, fervent anti-belgisch. Spoedig deden zich naast deze onverzoenlijken ook gematigder elementen gelden, die wel « Vlaanderen voor de Vlamingen » voorstonden met als consequentie verregaande autonomie, doch zonder de liquidatie van België. Toen binnen de groep « Jong-Vlaanderen » een figuur als Leo Picard zulke jegens België conciliante opvattingen begon te huldigen, was het met de goede stemming gedaan en kwam het schisma in zicht.

Wirth aan het werk voor « Jong-Vlaanderen »

Voorals Picard ijverde binnen de groep van meet af aan voor de uitgave van een « goed-vlaamsgezind » dagblad dat de eerste tijd de ware, anti-Belgische strekkingen nog niet zou blootgeven, doch de Vlaamse opinie wel in die richting moest leiden. Het blad zou dus een beïnvloedingsmogelijkheid vormen bij uitnemendheid. Niemand in de groep kantte zich tegen Picards denkbeeld ; integendeel, allen betuigden hun instemming.

Unaniem was men ook van mening dat, mocht de krant inderdaad tot stand komen, Picard de aangewezen hoofdopsteller zou zijn. De grote vraag was evenwel, waar het benodigde geld om te beginnen vandaan moest komen. Hetgeen Domela in Nederland aan middelen had weten los te krijgen, was bij lange na niet toereikend ; men zou niet nalaten vermogende passieve vlaamsgezinden te benaderen, doch de verwachting was dat men nul op het rekwest zou krijgen. Bovendien moest men – dit gold bv. voor Fredericq en zijn achterban rekenen op vinnige tegenwerking. Men had nu echter Wirth ter beschikking en deze had zich tijdens de eerste ontmoeting met de groep dusdanig uitgelaten dat men durfde hopen. De hulp van Duitse zijde is er gekomen. Van Picard had ik al vernomen dat Wirth al spoedig na de verschijning van het dagblad wekelijks een bedrag aan schatroeester teenhaut ter hand stelde. Hoe hoog dat bedrag was, kon Picard niet zeggen en ook Wirth wist dat niet meer. In de notulen wordt gezinspeeld op steun van Duitse zijde, maar heel onduidelijk, op het raadselachtige af. Dr. Wirth vertelde me dat De Vlaamsche Post inderdaad van bezetterswege financieel gesteund werd en dat hij, Wirth, daartoe een steentje heeft mogen bijdragen. Hij was, nadat de vrienden hem hun nood hadden geklaagd, gaan praten met Oberstleutnant (luitenant-kolonel) Ostertag, stafofficier van het vierde leger, dat zijn hoofdkwartier te Tiel had. (8)

Natuurlijk kwamen er ook wel giften van particulieren binnen ; uit Nederland, maar ook uit Antwerpen, waar volgens Leo Picard de diamantair Salomon Kok, een joodse flamingant van Oostenrijkse origine, enkele malen de beurs opende en 100 franken schonk ten behoeve van De Vlaamsche Post. Het blad had wel spoedig een vrij groot aantal betalende abonnees in Nederland. Van mensen als Van Vessem, Valckenier Kips, Coers, Ritter e.a. staat vast dat ze steeds prompt op tijd hun contributie via Domela's zoon Edzard voldeden. De binding van de « Post »-mannen aan de Duitsers werd doorgaans niet als aangenaam ervaren. Een enkele maal stoot men in de notulen op een onverholen blijk van afkeer of onbehagen. Zo leest men bv. dat van Duitse invloed op de redactie, behouden de normale, voor allen geldende censuur, geen sprake mocht zijn, want « Jong-Vlaanderen » volgde een eigen, Vlaamse koers.

Overigens viel de joviale Wirth bij de Gentse vrienden wel in de smaak, vooral in het begin. Men had er niet veel op tegen, dat de blonde, blauwogige Duitser, die accentloos Nederlands sprak, nu en dan in de samenkomsten verscheen. Hij was werkelijk wel iemand, in wie men vertrouwen stelde. Hij hoorde klachten aan over Duitsers, die het oor leenden aan de gebate franskiljons, over de grillen van de Pressedelegierte, over de « aanmatiging » van de censuur. (9) Bij tijd en wijle beraadslaagde hij met een aantal leden van de groep op zijn kwartier in de Savaanstraat en blijkt een briefje door Wirth op 28 december 1914 tot Domela gericht had

op de avond van die dag een complete zitting van de groep plaats in het Paleis van Justitie. « De vrienden moeten er de Wachtposten vragen hen naar boven te brengen naar het Nachrichtenbüro van Majoor Von Vietsch en Dr. Wirth. » (10) Voor Picard zal dat een vermoeiende aangelegenheid zijn geweest. De avond tevoren was hij teruggekeerd van een driedaags verblijf te Antwerpen, waar hij met zijn vrienden De Bock, Vos en Van Tichelen lange gesprekken had gevoerd en na zijn terugkeer te Gent had hij een onderhoud gehad met zijn professor Hubert van Boutte. Een bezoek dat niet prettig was verlopen. Het was in die dagen dat de Joelfbrief aan keizer Wilhelm II was opgesteld, in feite door Domela. Boiten deze echter was geen der anderen bereid die te ondertekenen. Men kwam tot het compromis dat de namen onder couvert werden meegegeven aan Wirth, die verder voor de expeditie van de brief zou zorgen. Aldus het notulenboek, verslag van de zitting op 19 december ten huize van ds. Domela aan de Coupure 124 rechts I De verslagen van de zittingen op 4 en 11 januari 1915 ontbreken. Dat is jammer, want in die bijeenkomsten zal wellicht aan de orde geweest zijn hetgeen in het Paleis van Justitie besproken was. Daarover tasten we bijgevolg geheel in het duister.

Onmiskenbaar was Wirth een waardevolle relatie voor de makkers. Degene die dat in de eerste plaats ervaren heeft, was Domela. De dominee reisde, gewapend met het hem door generaal Von Herder verstrekte vrijgeleide; geheel Oost- en West-Vlaanderen af, uiteraard om pastorale taken te vervullen onder de zeer verspreid wonende protestanten, maar tevens de kans waarnemend om zielen te winnen voor zijn radicaal anti-belgisch activisme. Hij is erin geslaagd in tal van plaatsen Jongvlaamse kernen te vestigen, die in november 1915 verenigd zouden worden onder een overkoepelend hoofdbestuur.

Dank zij Wirth konden anderen ook wel eens aan een tocht buiten Gent deelnemen. Op 4 februari '15 reden Domela, Picard en prof dr. Willem, de Vreese (die « Jong-Vlaanderen » goedgezind was) met Wirth, die voor een auto had gezorgd, uit Gent weg naar Kortrijk, waar De Vreese met dr. Aug. Doussy moest spreken, en vandaar naar Ingoyghem, waar pastoor Hugo Verriest en Stijn Streuvels bezoek kregen. De eerste was erg vriendelijk, maar hield zich zeer neutraal. Op Domela's aandrang beloofde hij een bijdrage te zullen schrijven voor het protestantse Nederlandse tijdschrift « Stemmen des Tijds » ; het zou gaan over de toestanden in Vlaanderen. Het artikel is nooit verschenen en zal ook wel niet geschreven zijn. (11) Tijdens het bezoek aan « Het Lijste nest » wist men te bereiken dat de zich evenmin blootgevende Streuvels toch aan de aanstaande uitgevers van De Vlaamsche Post een deel van zijn oorlogsjaarboek als feuilleton afstond. (12)

In de zitting van 5 februari kwam het bezoek aan Ingoyghem nauwelijks ter sprake ; het werd alleen vermeld, zonder enige bijzonderheid. Domela roemde in deze zitting Wirth als een man, die « ons » als geboren Nederlander zeer na stond en die tevens zeer germaansgezind was. Dat laatste zou in de toekomst in sterke mate aan de dag treden.

In april '15 zorgde Wirth opnieuw voor een auto en voor « Geleitscheine » om Domela en Remouchamps naar Brugge, Oostende en Roeselare te brengen «in verband met de Jong-Vlaamsche propaganda en de verbreiding der J.V. bladen (Vl. Post) », « im Aultrag des Nachrichtenbüros der Zivilverwaltung der Etappeninspektion ». Op 29 april bracht Domela over deze tocht verslag uit. Als Remouchamps werkelijk is meegegaan, zal dat wel zijn geweest voor een bezoek aan zijn broer in Brugge. Over zijn aandeel in de propaganda wordt met geen woord gerept. (13) Interessante bijzonderheden geeft het zittingsverslag van 21 april. Het werpt een duidelijk licht op de onderlinge verhoudingen tussen prominente Duitser. Te Gent was aangekomen de Duitse professor Pagenstecker, die zich meteen tot Thiry

wendde om bij deze « Nederlandse les » te nemen. Thiry schijnt als leermeester bij Duitse functionarissen een goede naam te hebben gehad. Ook Dr. Friedrich Ecker, regeringspresident voor Oost-Vlaanderen kreeg heden november '14 dagelijks een uur « Vlaamsche les » van Thiry, die daarover lakoniek aan zijn vriend Edzard Domela schreef : « Zoo krijgen we dien onder onzen invloed ; dagelijks een lepeltje ».

Pagenstecker stond al gauw niet bijster goed aangeschreven bij de makkers ; men vertrouwde hem niet, want hij heette « nauw verzwagerd » te zijn met franskiljons. Wirth, die de zitting van 21 april niet bijwoonde was evenmin op Fagenstecker gesteld. Afgunst bij Wirth ? Waarom eigenlijk ? Her ligt eerder voor de hand dat de Vlamingenvriend Wirth niet kon uitstaan dat Fagenstecker zich ook als op de band van de Vlamingen trachtte voor te doen, doch het in werkelijkheid geenszins was.

In dezelfde zitting ging Von Keudell, diensthoofd voor de Zivilverwaltung in de « Etappen » over de tong. Ook van hem wist men te vertellen dat hij zeer weinig gevoelde voor de Vlaamse zaak. Bij al zijn hulpvaardigheid en jovialiteit schijnt Wirth een man te zijn geweest die zijn ambtelijke plichten consciëntieus nakwam. Wat in De Vlaamsche Post verscheen, was onder zijn oog geweest. Hij heeft wel degelijk invloed uitgeoefend op de plaatsing van bepaalde artikelen. Op 24 juni '15 kreeg « waarde vriend en dominee » Domela een vriendelijk briefje van hem, met twee artikelen ter bewerking voor de Post, blauw aangestreept.

In opspraak

Begin januari '15 vertrok Domela naar Nederland in de hoop daar meer geld los te krijgen voor de financiering van de krant, die men zo spoedig mogelijk wilde laten verschijnen. De regeling tussen Ostertag en Wirth had toen nog niet haar beslag gekregen. De dominee en de vrienden hadden evenmin de hoop opgegeven om Vlamingen van de oude stempel gunstig te stemmen ; hun naam zou ertoe kunnen bijdragen om de huiver weg te nemen, die in zich steeds meer verbredende kring ten aanzien van « Jong-Vlaanderen » was ontstaan. Door die medewerking van onverdachte flaminganten kon de schuwheid bij een aantal weifelaars misschien overwonnen worden. Trouwens, voor hun ware bedoelingen kwamen de makkers voor de buitenwacht nog altijd weinig duidelijk uit. Ze probeerden een slag om de arm te houden. In het ver lag van de zitting van 19 januari heet het dat « ons blad » hoe langer hoe meer moet worden « een wig in het hart van het reeds van een spijtende België » Picard betoogde dat het blad de eerste twee maanden een goed geïnformeerd orgaan moest zijn en dat pa later de beschouwingen zouden komen over Vlaanderens verhouding tot Duitsland.

(14)

Op donderdag 4 februari zou op de Kouter in Hotel Royal een vergadering met vlaamsgezinden worden gehouden. Een lijst van uit te nodigen personen had men gereed. Men was het er met elkaar roerend over eens dat de aanwezigheid van Alfons tevens in deze bijeenkomst ongewenst was en men had hem dus geen invitatie doen toekomen. Steenhaut zou als voorzitter fungeren, Domela zou thuisblijven (om niet te prikkelen) en de opzet was dat na Steenhauts begroetingswoord Picard de strekking en richting van De Vlaamsche Post duidelijk zou maken. Men was voornemens aller medewerking in te roepen. De vergadering had inderdaad op de vastgestelde avond plaat en ze liep uit op groot tumult. Sevens, die toch was verschenen, hield een donderrede met beledigende woorden aan het adres van de courantiërs-in-spé en verliet daarna, vergezeld van mr. Hector Planquaert (die later Jongvlaming zou worden) de zaal, even later deed de atheneumleraar dr. Jozef Goossenaerts hetzelfde. Andere genodigden behielden hun kalmte en bleven. Hippoliet Meert, Boudewijn

Maes en mr. Leonard Willems raadden de stichting van de krant met klem af, maar hun gedrag was correct. Kordaat verklaarde tenslotte Marcel Minnaert : « Het blad is gesticht en komt uit! » (15)

Wat had Picard na de opening der bijeenkomst gezegd? De bij Faingnaert weergegeven slotpassage van Picards speech stemt niet overeen met de door deze bewaarde tekst, die hij mij ter hand stelde. Picard verzekerde me dat hij zijn toespraak had gehouden, zoals hij die op papier had gezet. De slotalinea's van deze « authentieke » tekst geef ik hieronder weer, uiteraard met de erkenning van de mogelijkheid dat Picard tóch in de woelige entourage op die 4e februari zijn woordkeus heeft veranderd. Hieronder volgt het besluit van Picards rede, zoals bij het in ieder geval had bedoeld te zeggen:

« Onze taak is het integendeel Vlaanderen een nog heerlijker toekomst voor te bereiden. Want het is niet waar, Geachte Dame en Heeren, dat in dezen tijd om het lot van Vlaanderen gevochten wordt op de slagvelden. Het lot van Vlaanderen ligt in onze handen, maar dan moeten we onverpoosd aan den arbeid. Wel is het waar dat er op die slagvelden veel echt Vlaamsch bloed gestort is, maar juist tegenover wie gevallen zijn, hebben wij een heilige plicht te vervullen. Velen, zeer velen zijn er gevallen, vervuld van ons Vlaamsch ideaal. Het lot dier vrienden moet ons een doorslag zijn om zonder dralen aan het werk te gaan voor Vlaanderland. Daarom hebben wij niet gerust, Zeer Geachte Dames en Heeren, vooraleer ook te Gent een dagblad zou verschijnen, waarin dit Vlaamsch gevoel zich uiten kan.. » (16)

In de zitting van de volgende dag (5 febr.) vroeg Domela wat men nu verder moest doen met Planquaert, op wiens medewerking men zozeer had gehoopt, ook al omdat « Jong-Vlaanderen » een bekwame jurist best gebruiken kon. Het weglopen van Sevens en Goossenaerts scheen niemand te deren. Sevens had trouwens al gezorgd dat Oktaaf Steghers, die was aangezocht om straks voor de rubriek plaatselijk nieuws aan de Post mede te werken, voor de eer had bedankt. Ook dat was niet zo erg, want met Van Bockxtaete had men voor Steghers al een vervanger gekregen. (17)

Wat had Wirth intussen gedaan? Stilgezeten had hij geenszins. Eind november en begin december, tot driemaal toe, had hij pogingen gedaan om met professor Fredericq in contact te komen. De hoogleraar, die heel goed wist wat er in Gent aan de hand was, had kortaf geweigerd, tot driemaal toe, zonder nadere informatie te vragen omtrent de aanleiding tot die toenaderingspoging. Fredericq kan vermoed hebben dat het over de hogeschool kon gaan, want in het laatst van 1914 was het bekend geworden dat prof. Karl Gotthard Lamprecht te Leipzig aan Des Marez had geschreven, dat het onderwijs in België na de Duitse overwinning hervormd zou worden. (18)

Het is zeker dat Wirth zich zeer voor de vernederlandsing van Gent interesseerde. Hij deelde mij onlangs mede dat hij herhaaldelijk bij Von Bissing ervoor had gepleit om inzake de universiteit de Vlamingen zonder talmen recht te doen wedervaren en de gouverneur-generaal zou Wirth hebben verzekerd, dat hij zou doen wat hij kon, zo lang hij leefde en het vertrouwen van de Kaiser bezat.

Wirth was niet aanwezig in Hotel Royal, maar hij hield de ontwikkeling scherp in het oog. Na de bewuste bijeenkomst op 4 februari kwamen zeven prominente Gentse voormannen van Vlaamsen huize in actie : de schepen Camille de Bruyne, als voorzitter van de Vlaamsch-Liberale Vereeniging ; Paul Fredericq als voorzitter van het Willemsfonds, afdeling-Gent ; Meert, als secretaris van de groep-België van het A.N.V. ; de medische specialist dr. Reimond

Speleers, als voorzitter van het A.N.V.-tak-Gent ; de onderwijzman Gilles Desire Minnaert (een oom van Marcel), als voorzitter van het Algemeen Bestuur van het Willemsfonds; mr. Leonard Willems, als voorzitter van het Nationaal Vlaamsch Verbond ; oud-burgemeester en volksvertegenwoordiger Alfons Frederik Siffer, als voorzitter van het Davidsfonds.

Dit zevental zond aan de redacties van de Gentse dagbladen ter opneming de mededeling dat zij geen van allen iets te maken hadden met de stichting en uitgave van De Vlaamsche Post. (19)

Op 22 februari verscheen het eerste nummer van de Post. Toen Picard een week later (29 febr.) in zijn hoofdartikel constateerde dat de zeven heren weliswaar verklaard hadden niets met het blad te maken te hebben, doch geen uitdrukkelijke afkeuring van de verschijning hadden uitgesproken, schoor die blijkbaar bij enkelen van de zeven in het verkeerde keelgat. Het was wei degelijk de opzet geweest hun afkeer te doen blijken, teneinde de Post de wind uit de zeilen te nemen. Ze zonden een nieuwe verklaring in, scherper gesteld dan de vorige; elk zweem van begrip of sympathie, iedere geldelijke of morele steun werd het blad ontzegd. Censor Wirth was echter gewaarschuwd (door wie ?) en liet de verklaring niet passeren, maar de inzender wisten, dank zij de redactie van de socialistische « Vooruit », de censor en zijn vrienden te versd1alken door de mededeling tussen de advertenties te plaatsen, zodat het publiek er tóch kennis van kreeg. Deze tweede verklaring droeg echter aan het slot slechts de namen van vier der heren : die van De Bruyne Fredericq, Minnaert en Siffer. De anderen – Meert, Speleers en Willems – waren daartoe blijkbaar niet bereid geweest. (20) Meert en Speleers zouden eerlang in het activisme staan, zij het niet in het radicale van « Jong-Vlaanderen ». Willems zou steeds op veilige afstand blijven, al werd hij gaandeweg iets toeschietelijker in zijn omgang met « actieven ».

Weer enige tijd later werden Sevens en Maes, de twee heftigste bestrijders van De Vlaamsche Post, door de Duitser gearresteerd, volgens de later aan Faingnaert verstrekte gegevens vermoedelijk door toedoen van Wirth, die ook aanwezig was bij de huiszoekingen ; de beschuldiging tegen het duo luidde dat ze tegen de bezettende macht hadden samengespannen. Sevens kwam na enkele dagen weer op vrije voeten, maar Boudewijn Maes liet men vier weken brommen, alvorens hem naar huis te laten gaan. Seven zou zijn spoedige vrijlating te danken hebben gehad aan de tussenkomst van een directeur van de verzekering maatschappij Germania, waarvan het hoofdkantoor te tettiin gevestigd was. Sevens was jaren lang vertegenwoordiger voor deze maatschappij te Gent c.a. en adverteerde destijds regelmatig voor haar in zijn agitatieblad De Witte Kaproen. 21 In de zitting van 27 mei '15 bracht Picard, toen al persona non grata vanwege de « evolutie zijner denkbeelden aangaande Vlaanderen en België », de verbazing welbekende vraag of het niet beter was de krant op te heffen, nu de zeer onaangename arrestatie van Sevens en Maes had plaatsgevonden. Picard liet goed merken dat hij het hoogst compromittant vond dat Wirth bij de huiszoeking tegenwoordig was geweest ; in de stad vertelde men dat de mannen waren aangehouden vanwege hun optreden tegen De Vlaamsche Post. Wirth beweerde wei dat het op bevel was van Von Keudell, dat hij aanwezig moest zijn, maar het ongelukkige feit lag er. De meerderheid van de groep was het in dezen met Picard eens ; men wilde de invrijheidstelling van Sevens en Maes. Steenbaut noemde hun gevangenneming volkomen ongerechtvaardigd en Pintelon voegde er aan toe dat bepaalde Duitset zich door de franskiljons lieten « opjagen » tegen de vlaamsgezinden. Wat die opmerking nu precies met de arrestatie van Sevens en Maes te maken had, daarover geven de notulen niet de min te opheldering.

Wat de schorsing van de krant betrof, keerde Steenhaut zich echter tegen Leo Picard. Men mocht volgen de wisselagent – Domela noemde hem « bankier » – de invloed tegen ons als gevolg van de gewraakte aanhoudingen ook weer niet overschatten en ophouden « met het werk » zou hel Jongvlaamse krediet bij de Duitsers breken. Picard bleef bij zijn standpunt maar kreeg hoegenaamd geen steun uit de groep. (22) De vrijheid van Fons Seven was van korte duur geweest. Op de avond van 24 mei, na Italië's oorlogsverklaring aan de Donaumonarchie, had men hem opnieuw gegrepen, nadat hij op de Kouter herhaalde keren luidkeels « Evviva Italia » had geroepen tevens moest nu voor het Kriegsgericht verschijnen dat hem de keus gaf tussen 1100 Mark boete of 110 dagen gevangenis uitzitten in Duitsland. Fons koos het laatste. (23)

Wirth's geleidelijke aftocht

Een maand later bereikte de Gentse groep het gerucht dat Wirth zou worden ontheven van zijn functie bij de censuur en naar het schoolwezen zou overgaan. Men was er blijkbaar niet van ondersteboven, maar de makkers hielden zich in gesprekken wel bezig met de vraag, wie de opvolger zou zijn. Sommigen hoopten op Dr. Robert Paul Oszwald, van wie men wist dat bij ook een warm vriend van Vlaanderen was en had gepubliceerd over de Vlaamse Beweging en de Vlaamse noden. (24) Bovendien was hij gehuwd met een Nederlandse vrouw – een Driessen ter Meulen, wier stamhuis ergens in Friesland stond.

Wirths prestige bij de makkers was enigszins getaand misschien is zulk ook het geval geweest bij zijn Duitse superieuren. Het is heel goed denkbaar dat bepaalde figuren op de Politische Abteilung te Brussel van mening waren, dat Wirth zich te diep met de Jongvlamingen had ingelaten en zich te zeer met hun doelstellingen identificeerde. Wirth wekte bij de Gentse makkers weleens de indruk dat hij zich geheel en al als lid van de groep beschouwde en daartegen was een zekere wrevel merkbaar. In de zitting van 6 juli kwam zijn verhouding tot de groep aan de orde. Boulengier en Picard stelden toen voor om daarover stante pede definitief te beslissen, opdat alle twijfels en tweeslachtigheden uitgebannen zouden zijn. Volgens hen kon Wirth alleen ter zitting uitgenodigd worden als raadgever en dan nog alleen als allen daarmede accoord gingen. Ook het nieuwe lid Jef Hindedaël schaarde zich achter deze Zienswijze. Deze nieuweling in de groep was geruime tijd de vertrouwde medewerker (zoiets als secretaris) geweest van Dr. Joseph Leonard Haller von Ziegesar, tot wie de leiding van de groep te Gent zich had gewend, toen daar de overtuiging veld won dat hoofdsteller Picard de langste tijd in haar midden had verkeerd. Haller von Ziegesar had toen Hinderdaël bewogen naar Gent te gaan, teneinde daar te gelegener tijd het werk van Picard over te nemen. Hinderdaël stond op het standpunt van « Jong-Vlaanderen ». Domela wilde Picard echter nog niet loslaten ; Kimpe en Thiry waren daartoe veeleer bereid, maar de dominee had teen nog genoeg overwicht om zijn wil door te zetten, al gruwde hij van Picards opvatting dat er een neutraal, hersteld, maai grondig verbeterd België moest komen, met zo iets als bestuurlijke scheiding en een tweetalige centrale regering.

Hinderdaël, die dank zij zijn vertrouwensrelatie wel het een en ander wist omtrent uitlatingen van prominente Duitser te Brussel, verklapte dat graaf Harrach had gezegd dat Wirth slechts ambtenaar kon zijn en geen medewerker aan De Vlaamsche Post of lid « van iets anders ». Wirth, die inmiddels was binnengekomen, had spoedig door hoe de kaarten lagen. Hij verklaarde het er mee een te zijn dat hij alleen « bij algemeen goedvinden » (ook van Harrach c.s.) lid kon zijn en deelde mede dat hij zich in vriendschap ging terugtrekken. Uit de groep kwam daarop de reactie dat Wirth feitelijk nooit lid was geweest, maar slechts raadsman in sommige aangelegenheden. Ook was hij een vriend geweest, als Nederlander van geboorte. (25) Werd dit gezegd om de pil te vergulden of om hem toch te behouden ? Wie deze

opmerking maakte, staat in de notulen niet vermeld. Zo verdween Hermann Felix Wirth van toen af geleidelijk uit het gezichtsveld der Gentse Jongvlamingen. Voorlopig vertoefde hij nog in de stad, maar zijn aanwezigheid viel niet meet op. Wellicht was hij er nog in de herfst van het jaar. Toen Domela op 15 oktober uit Berlijn een brief aan zijn echtgenote schreef en zijn Elise vertelde over zijn onderhoud met Kuno Graf Westarp, de leider der Duitse conservatieven, droeg hij haar op om de groeten van de Duitse politicus over te brengen aan Wirth. De graaf had verklaard veel met deze op te hebben. (26) In december '15 zat Wirth blijkbaar in Lie, hetgeen valt op te maken uit een brief van Elise aan haar man, die toen in Nederland (Delft) verbleef. Zij vroeg Domela of Wirth hem vanuit Lier had opgebeld. Vanuit dat stadje was toen blijkbaar nog wel telefonisch contact met Nederland mogelijk. (27)

In de loop van 1916 verliet Wirth de Arteveldestad. Hij moet toen naar Brussel zijn geroepen. Wat voor werk hij daar nog verricht heeft, weet ik niet. In de zomer van '16 keerde hij naar Berlijn terug, waar hij tot hoogleraar werd benoemd. Op 8 augustus van dat jaar trad hij in het huwelijk met de zeer kunstzinnige professorsdochter Margarete Schmitt, die voor haar man in diens wisselvallig en niet altijd gemakkelijk leven steeds een hechte steun is geweest. Het is mogelijk dat hij vlak voor het einde van de oorlog nog eens te Brussel is geweest. Uit particuliere bron vernam ik dat hij eind oktober of begin november de Belgische hoofdstad heeft verlaten. (28)

In 1919 zijn de Wirths naar Nederland gegaan, waar ze zich met de jeugdbeweging der Dietsche Trekvogels hebben ingelaten. In 1922 vertrokken ze naar Marburg, aan welke universiteit Wirth enige tijd als honorair professor verbonden is geweest. In wetenschappelijk opzicht betrad de na-oorlogse Wirth paden waarop de officiële wetenschap hem niet wenste te volgen. Tenslotte trok hij zich terug en noemde zich Privatgelehrter. Pas in 1933, in het begin van de nazitijd, rees zijn zoon en trad hij weer op als hoogleraar te Berlijn. Hij was toen spoedig de beschermeling van Heinrich Himmler, die een bij zijn nazi-ideologie passende wetenschappelijke belangstelling bezat, welke – althans tijdelijk – door Wirth kon worden bevredigd. Te Berlijn was Wirth belast met de voorbereiding en inrichting van Deutsches Ahnenerbe, Sammlung und Freilichtschau für Volksbrauchtum und Urglaube. Aan deze periode uit Wirths leven zal strak aandacht worden besteed. Contact met Vlaanderen bleef bestaan Na zijn vertrek uit België in 1916 was alle verbinding met Vlaanderen niet verbroken. Hoe frequent de contacten waren, laat zich niet bepalen, temeer daar Wirth hierover zwijgzaam bleef. « Het is al weer zestig jaar geleden », zei hij. Iets weten we wel. Op 24 mei 1917 richtte Wirth zich per brief tot Eugeen Everaerts, de feitelijke leider der Jongvlamingen te Oostende. Hij hoopte midden juli uit Nederland via Brugge naar Oostende te reizen, teneinde daar in een gezelschap van « goedgezinde » flaminganten een voordracht met lichtbeelden te houden over « Vlaanderen door de eeuwen heen », alsmede verslag uit te brengen over zijn optreden te Gottingen, over het « Duitsch-Vlaamsch Genootschap » en over het nog in het lopende jaar te verschijnen Grootnederlands-Duitse tijdschrift « Dietsch en Duitsch ». Everaerts kreeg het vriendelijk verzoek de organisatie voor zijn rekening te nemen. (29) Verder schreef Wirth :

« Gaarne zou ik in dienzelfden zin in Brugge willen spreken en verzoek U door bemiddeling van goedgezinde Vlaminganten aldaar een gesloten vergadering voor den 18. Juli 's namiddags bijeen te roepen. Voor bemiddeling der brieven wendt U tot Korvettenkapitan Erich Edgar Schulze van het General-Kommando des Marinekorps aldaar, door wiens toedoen Ge ook dezen brief ontvangt. Voor het geval U niet in Oostende mocht zijn, heb ik Kptn. Schulze verzocht dezen brief aan Dr. Eug. van Oye te overhandigen. Ik vertrek

overmorgen reeds naar Nederland. Tot weerziens in Vlaanderen. Met Nederlandschen groet – Uw dw. Hermann F. Wirth. » (30)

Wirth tussen Domelisten en Picardisten

Een facet van Wirths leven en werken te Gent moeten we nog in nadere beschouwing nemen. Zodra hij, de Mitarbeiter des Pressedelegierten, goed en wel ingeburgerd was in het gezelschap dat wekelijks in Domela's werkkamer bijeenkwam, zag hij zich geconfronteerd met het feit, dat zich daarbinnen « fracties » aan het vormen waren. Een ongedateerd concept, bijna zeker van Wirths hand en op onverklaarbare wijze terechtgekomen tussen de papieren van Domela, lijkt erop te wijzen dat Wirth bezig is geweest met het opstellen van een rapport over die interne onenigheid der Gentse Jongvlamingen. Wellicht was dit bestemd voor zijn chef Von Limburg Stirum. (31) In zijn schematisch overzicht onderscheidde hij drie groepen binnen de totaliteit der Gentse « eedgenoten » : een Picard-Gruppe, die een hersteld, neutraal België met bestuurlijke scheiding voorstond en waartoe behalve Picard zelf Jozef Boulengier en August Remouchamps behoorden. Dat de naam van de laatste vermeld werd, bewijst dat het concept werd opgesteld na 4 maart 1915, de datum van de zitting, waar voor het eerst de aanwezigheid van Remouchamps notulair werd vastgelegd. Tegenover Picard c.s. stond de grotere Domela-Gruppe, die het anti-Belgische beginselprogramma van oktober '14 onverkort gehandhaafd wilde zien ; achter de predikant-leider stonden Reimond Kimpe, Orner Steenhaut, Antoon Thiry, Lodewijk Pintelon, Robrecht Rens (die later protestant zou worden), Jef Hinderdael en merkwaardig genoeg ook Jules van Roy, die uiteindelijk met zijn vriend Picard zou meegaan en tot zijn dood in 1940 zijn goede vriend in ballingschap blijven. De naam Hinderdael maakt nog nadere tijdsbepaling mogelijk, aangezien deze vriend van Haller von Ziegesar pas medio mei '15 naar Gent is gekomen en niet eerder dan een maand later voor de eerste maal ter zitting aanwezig was. Het antwerp-rapport dateert dus uit de zomer van 1915, toen Wirth afstand ging nemen van « Jong-Vlaanderen » waarbinnen de strijd tussen Domelisten en Picardisten steeds hoger opliep. Wirth noemt ook nog een Mittel-Gruppe, bestaande uit Marcel Minnaert en Frans Primo van wie de eerste Domela ondank enige kritiek trouw zou blijven en de tweede de zijde van Picard zou kiezen. Begin september '15 was de breuk een feit, maar dit heeft Wirth niet meet « meegemaakt ».

Men zal zich afvragen : waar rond Wirth ? openlijk partij kiezen kon hij natuurlijk niet, doch hij zal toch voorkeur voor een bepaalde fractie hebben gekoesterd. Uit brieven van Domela valt iets daaromtrent op te maken, zonder dat dit er aanspraak op kan maken een sluitend bewijs te zijn. Op 8 juli '15 schreef Domela aan zijn zoon Edzard (in Amsterdam) : « Er gaat kracht uit van onze beweging. Helaas is er dikwijls mi verstand tusschen de Germaansch-Vlaamsche richting van Kimpe, Thiry, Steenhaut en al de anderen, en aan den anderen kant Picard. Hinderdael en De Boeve zijn het ook met Kimpe eens, Wirth feitelijk ook. Allen voelen dat ik aan het hoofd staan van de Germaansch-Vlaamsche richting, maar toch houdt hij vriendschap met Picard, die nog altijd eenigszins onder de nawerking van Pirenne's denkbeelden verkeert, hoewel hij geheel met hem gebroken heeft en tegen hem wil ingaan. Het is moeilijk ztch aan Pirenne geheel te ontworstelen. Minnaert behoort bij geen strooming, is enkel Groot-Nederlander. met sterke D. sympathieën, fel anti-god-diensttg. Onder de D. is ook telkens misverstand : Von Keudell, Von Vietsch, Wirth, Ruberg en dan de Brusselsche en Antw. Duitschers. Het arme Ober Kommando. » (12)

Drie weken later (28 juli) berichtte Domela zijn zoon Edzard : « Wij hebben hier een Pressedelegierte, een Graaf van Limburg Stirum ; die zit op de Burchtstraat no. 25 en naast hem zit Wirth en tegenover hem zit Von Vietsch. Huebner en Ruberg zijn daar ook en Kerlen (ook een vriend der Domela's) werkt daar 's middag. Von Vietsch is een aller sympathiekste

man. Wij moeten maar hopen en bidden dat Vlaanderen verlost moge werden. » (13) Men kan niet zeggen dat Domela aan Wirth opvallende aandacht schenkt. Wij kunnen de volgende conclusies trekken : Wirth gaf zich in de strijd der fracties niet duidelijk bloot, al interpreteerde Domela dat Wirth het feitelijk met Kimpe c.s. eens was. Wellicht was dat ook zo, maar het paste Wirth dat hij als ambtenaar de voorzichtigheid betrachtte. Uit de citaten uit brieven van Domela aan zijn zoon kan men opmaken dat hij Wirth heus wel mocht lijden, maar geenszins met hem wegliep. Andere Duitsers, zoals Von Vietsch, Kerlen en Von Unger, hadden veel meer het vertrouwen van Domela. Met deze mensen is hij na 1918 in briefwisseling gebleven, met Von Vietsch en Keden tot 1943 toe. Von Unger was toen al ettelijke jaren overleden. Van correspondentie tussen Domela en Wirth heb ik geen spoor gevonden.

De na-oorlogse Wirth : het Oera Linda Boek

Het ligt geenszins in de bedoeling een afgeronde biografie van Wirth te leveren ; daartoe ben ik niet in staat, omdat het beschikbare materiaal (nog) ontoereikend is. Over drie fasen in zijn leven ben ik enigermate ingelicht : over zijn tijd in Vlaanderen gedurende de jaren 1914-'16, over zijn naoorlogse rol in de Oera Linda-discussie en ten slotte : zijn betrokkenheid bij Heinrich Himmlers Ahnenerbe.

Aan zijn verblijf in Gent schonk ik hierboven aandacht, thans wil ik iets mededelen over « de Wirth van de Oera Linda ». (34)

Cornelis over de Linden (1811-'74), meesterknecht op de marinewerf te Den Helder had naar zijn beweten in 1848 van een tante te Enkhuizen een handschrift geërfd, alsmede andere familiepapieren die verder niet ter zake doen. In 1867 meende hij dat het manuscript maar eens ontcijferd (vertaald) moest worden. Over de Linden sprak met deze en gene over zijn verlangen en daarvan geraakte op de hoogte Eelco Verwijs (1830-1880). toen werkzaam als archivaris-bibliothecaris van Friesland. (35) Verwijs toonde interesse en beloofde Over de Linden de vertaling te zullen verzorgen, wel sprak hij in brieven aan de eigenaar zijn twijfels uit nopens de « echtheid » van het handschrift.

Verwijs schijnt tenslotte het werk niet tot een goed einde te hebben kunnen of willen brengen en wist in 1869 de bestuurders van het Friesch Genootschap zover te krijgen dat aan Johan Winkler de opdracht tot het maken van een vertaling werd gegeven. Verwijs gaf Winkler per brief kennis van zijn bedenkingen omtrent de authenticiteit van het handschrift en zijn inhoud. Hij wees op het merlInvaard1ge verhaal, dat een kroniek scheen te zijn van de aanhangers van een volksmoeder, Adela, in het land der Frya's een litoraal rijk dat zich uitstreckte zuidwaarts tot in het huidige West-Vlaanderen en noordwaarts tot in Jutland en Schonen in Zuid-Zweden. De kroniek bevatte veel over de godsdienst en instellingen der Frya (Fries ; wellicht : kinderen van Frya, de godin die bij de Kust-Germanen in hoog aanzien stond). De Frya's stelden zich scherp te weer tegen de binnenvallende Magy's (Magyaren ?).

Winkler onderwierp het handschrift aan een grondig onderzoek, hij kwam tot dezelfde overtuiging als eerder Verwijs en liet de zaak voor wat ze was. De « beter-gelovige » dr. G. J. Ottema, conrector gymnasii te Leeuwarden, nam de taak over en in 1872 verscheen van zijn hand de eerste druk van de tekst van het handschrift met een bijgevoegde Nederlandse vertaling onder de titel het Oera Linda Boek, waarmee de discussies over de echtheid ontbrandden. De ontkeners daarvan waren in de meerderheid ; sommige critici zagen in de kroniek een grap van Verwijs en diens vriend François Haverschmidt, als romantisch-humoristisch schrijver bij velen beter bekend onder zijn schuilnaam Piet Paaltjens.

Haverschmidt stond een tijdlang als hervormd predikant in het Friese kleidorp Foudgum. Een diergenen die overtuigd waren van het auteurschap van Verwijs, was de historicus M. de Jong Hzn., docent te Amsterdam en bekend door zijn lijvige dissertatie over de Overijsselse patriottenleider Joan Derk van der Capellen tot de Poll. Zijn evenzeer volumineus betoog tegen de echtheid van het Oera Linda Boek en vóór de door Verwijs veroorzaakte mystificatie leverde ondanks de stortvloed van argumenten geen waterdicht bewijs op. Dat was in 1927 ; de discussie kan verdergaan. In 1933 trad Wirth in het Oera Linda-strijdperk. Over de echtheid van het manuscript wilde hij niet twisten ; hij gaf toe dat er in de loop der tijden een aantal toevoegingen en wijzigingen waren aangebracht, maar het bevatte toch een aantal authentieke kernen met name de geloofwaardigheid der oerreligieuze aspecten stand volgens Wirth als een paal boven water. Hij vermoedde dat de kroniek was bewerkt (of: onder banden genomen) door een onbekend gebleven humanist. Aan de authenticiteit der gebruikte bronnen viel volgens hem evenmin te twijfelen. Wirth, die zich al jarenlang had verdiept in de Noordse godsdienstvormen en – inhouden, alsmede in het oude Germanendom met zijn « Urglaube » en « Urgeschichte », liet duidelijk blijken geen hoge dunk te hebben van de Nederlandse germanistiek. Deze hoorde de « Stimme des Blutes » niet. Letten wij op deze wijze van zich uitdrukken en op het verschijningsjaar van Wirths Ura Linda Chronik, dan is het niet moeilijk vast te stellen, in wat voor ideologisch vaarwater de auteur zich bevond. Op het tijdstip dat Wirths Ura Linda Chronik te Leipzig verscheen, had hij al enkele grote publicaties op zijn naam staan. In 1928 was van zijn hand verschenen Der Aufstieg der Menschheit. Untersuchungen zur Geschichte der Religion, Symbolik und Schrift der Atlantisch-Nordischen Rasse, drie jaar later gevolgd door het eerste deel van Die heilige Urschrift der Menschheit. Symbolgeschichtliche Untersuchungen dies- und jenseits der Nordatlantik. Wirth oogstte met deze publicaties bepaald weinig waardering in de kringen der officiële Duitse wetenschap. En dezelfde afwijzing viel zijn Ura Linda Chronik ten deel. (36) Men kan zich er wel over verwonderen dat in de Gentse bronnen zo goed als niets opdook over gedachtenwisselingen met zielsverwante mannen als Domela en Van Oye, die evenzeer dweepten met alles wat Germaans en bovenal met alles wat Skandinaafs was.

Het is echter goed te weten dat Wirth in Duitsland over een eigen Publikum beschikte. Na de oorlog was daar de nationale frustratie groot en verscheidenen waren ontvankelijk voor een boodschap als die welke van Wirth uitging. In 1928 was te Berlijn opgericht een Hermann Wirth-Gesellschaft – met afdelingen in andere steden. Het doel van deze stichting was de bevordering van geistesurgeschichtliches onderzoek, alsmede het wekken van belangstelling daarvoor bij een breed publiek. In de eigenaardige, wat zwoele atmosfeer van het toenmalige Duitsland kon een dergelijke instelling rekenen op een tamelijk ruime sympathie. Wirth, die voor zijn onderzoekingen en tentoonstellingen veel geld nodig had, ontving financiële hulp van vermogende personen uit de kringen van handel en industrie ; met name worden in het boek van Michael Kater (zie noot 36) genoemd de rijke weduwe Mathilde Merck te Darmstadt, de senator en koopman-industrieel Ludwig Roselius te Bremen en een zekere C.W. Mack.

In een werk van latere datum – Um den Ursinn des Menschseins (Wenen, 1960) – vertelt Wirth dat hij in 1929 Hitler persoonlijk had leren kennen na afloop van een voordracht die hij te München had gehouden. In 1931 stelde zich als medewerker van Wirth ter beschikking Wolfram Sievers, uit Hildesheim afkomstig en tot dusver werkzaam in het uitgevers- en boekhandelsbedrijf. De ontmoeting met deze man is voor Wirth in tal van opzichten ongelukkig geweest, maar in het begin liet zich de samenwerking gunstig aanzien. Na de tweede wereldoorlog eindigde Sievers wegens misdaden tegen de menselijkheid zijn leven aan de galg. Bij de verschijning van zijn Ura Linda Chronik kreeg Wirth te maken met

tweeërlei soort tegenstanders. In de eerste plaats met de « officiële », de ambtenaren van Reichsleiter Alfred Rosenberg, die Wirths Ura Linda-studie wilde verbieden. Alles wat met de toen in Duitsland gangbare ideologie te maken had en met « weltanschauliche Fragen », beschouwde Rosenberg als een aangelegenheid welke door hem en zijn medewerkers beoordeeld en geleid diende te worden (37). In de tweede plaats kreeg Wirth het moeilijk met de Wissenschaftler, die zijn werk op objectieve gronden afwezen; zij verweten hem gebrek aan wetenschappelijke methode. Het was de gunst van Heimich Himmler, die Wirth er bovenop hielp. Deze topnazi was een man met warme belangstelling voor theorieën, zoals er door Wirth naar voren werden gebracht. Hij koesterde ook waardering voor diens Ura Lindapublicatie en besloot hem steun te verlenen, tegen de bedoeling van zijn partijgenoot en tevens rivaal Rosenberg in.

Wirth had in de Ura Linda Chronik ontdekt het Arische oergeloof in de wereldgeest, waaruit de tijd en al het zijnde waren voortgekomen. Verder kan de strijdvaardige wijze waarop Wirth in de toelichting zijn visie wist te verdedigen, indruk op Himmler hebben gemaakt. Zijn tegenstander diende bij daarin eigenlijk « bij voorbaat » van repliek in de volgende bewoordingen : « Eine Quellenkritische Untersuchung des Inhalts der Handschrift ist niemals erfolgt. Sonst hatte man im Laufe der Zeit immer weitere Bestätigungen auf früh- und vorgeschichtlichem Gebiete finden müssen. » Vervolgens kreeg zijn geboorteland een veeg uit de pan. « Die Tatsache, dasz in Holland urn 1867 eine angebliche Geschichtsquelle gefunden wurde, welche eine hohe bodenstandige Urkultur und Weltanschauung, den Glaube an den Weltengeist im Norden entstehen laszt, genügte von vorneherein um diese Quelle als höchst verdächtig und so unmöglich erscheinen zu lassen, dasz ein weiteres Eingehen auf den Inhalt sich erübrigte. Die Psychose de « ex oriente lux » (Licht aus dem Osten) und des « salu ex Judaeus » (Heil an den Judea) beherrschte nach wie vor die holländische gebildete Welt als humanistisch-theologische Zwangsvorstellung. Nord-niederland, im besonderen das tonangebende handels- und kaufmannsstädtische Holland ist ein entwurzelt Land (cursivering van mij. B.), das bereits seit fast zwei Jahrhunderten sein geistiges Volkstum verlor ». Enkele regels verder haalt Wirth nogmaals ferm uit over Nederland : « Allen gemeinsam ist die vollige Instinklosigkeit in geistig-seelischen Dingen des Volkstumes, des Blutes. Dies gilt selbstverständlich auch für den marxistisch eingestellten intellektuellen Teil der Bevölkerung, welche auch hier unter « überwiegend jüdisch-geistiger Führung steht. » (38) Het zijn opmerkingen- wil men: verwijten! – van dezelfde aard als die Wirth in zijn proefschrift aan het adres van Nederland maakte. Het land waar hij het levenslicht aanschouwde en waarmede hij toch nauw verbonden was door zijn Nederlandse moeder, lag sedert 1911 blijkbaar onder het afwijzend oordeel van Hermann Wirth. Hij was niet de enige Duitser die er zo over dacht. Had niet een volksgenoot van Wirth uit vroeger dagen Nederland bestempeld als « das Land von Mijnheeren » ? Tijdens het gesprek dat ik met hem mocht voeren, stelde Wirth het aanzienlijk milder : de aandacht voor waarden zoals hierboven beschreven, treft men vooral aan in de zogenaamde Grenzmarken – bv. Vlaanderen –, waar ze onder bedreiging staan.

Hoe alles ook zij, Wirths opvattingen en overtuigingen vonden weerklank in de kringen der nationaal-socialisten. Dank zij de gunst van de Reichsführer SS zou Wirth enkele goede jaren tegemoet gaan.

Dit gunstbetoon is niet van zeer lange duur geweest, hetgeen op zichzelf Wirth niet tot oneer strekt. Een « Zuspitzung des ideologischen Konflikte » leidde er toe dat Wirth werd uitgerangeerd en zich tenslotte terugtrok. Van een volslagen ideologische afvalligheid was

nochtans bij Wirth geen sprake. Nog in 1942 schreef Wirth aan Himmlers secretaris Rudolf Brandt, dat zijn oudste zoon SS-Anwarter was. (39)

Onder de ban van Reichsheini

Wij vermeldde dat Wirth na de oorlog 1914-1918 bij een deel der Duitse jongeren een klankbodem vond. Tot zijn bewonderaars behoorde Wolfram Sievers, die in 1931 zijn privé-secretaris werd. Dank zij de Hermann Wirth-Gesellschaft en het feit dat hij met zijn geschriften en voordrachten de klavieren bespeelde van de volkse sentimenten, gold hij bij de nationaal-socialisten als een man van de wetenschap naar hun hart. In 1932 plukte hij daarvan de eerste vrucht. De nazi-landsregering van Mecklenburg verleende hem geldelijke hulp en Wirth trok, vergezeld van Sievers en andere assistenten, naar Bad Doberan, om daar zijn wensen in vervulling te doen gaan en zijn arbeid uit te bouwen volgens zijn ambitieuze plannen. Hij stichtte daar een Forschungsinstitut für Geistesgeschichte en bracht er het een en ander tot stand. Hij richtte er tentoonstellingen in, hield vele voordrachten en cursussen, vervaardigde er gedetailleerde copieën van « germanische Felsbilder », die hij nodig had ter illustratie van zijn wetenschappelijke uitkomsten. (40) Wirth was voor Mecklenburg een dure man, die met steeds kostbaarder plannen kwam aandragen en op een gegeven moment schijnt de land regering er genoeg van te hebben gekregen. In 1933 liet zij haar protégé weer schieten, de geldkraan ging dicht en Wirth stond alleen. Sievers en bijna alle andere medewerkers lieten hem in de steek en op eigen kracht moest Wirth verder arbeiden, op eigen koten en met middelen uit particuliere bron. Had zijn (buitengewoon) professoraat te Berlijn hem niet 700 Mark per maand op geleverd, hij had in die dagen niet in zijn levensonderhoud kunnen voorzien !

Op het laatst van 1934 openden zich voor hem nieuwe perspectieven. Op een avondpartij bij professor Johannes von Leers leerde hij de SS-leider Heinrich Himmler kennen en bij deze liet Wirth blijkbaar een goede indruk achter. Het duurde niet lang of Himmler ging er toe over de omstreken geleerde steun en bescherming te verlenen tegen de voortdurend scherper wordende aanvallen van diens tegenstanders. (41)

De leraarszoon Himmler had van huis uit een zekere belangstelling voor bepaalde wetenschappelijke zaken meegekregen. De eerste wereldoorlog, die hij als vaandrig in het Duitse leger meemaakte, had hem verstoeken doen blijven van een systematische wetenschappelijke vorming. Zijn aanleg, zijn verkeer in « gebildete » nationalistische kringen en het eigenaardige geestelijke klimaat in het Duitsland van de Weimar-republiek hadden zijn semi- of quasi-wetenschappelijke noties doordrenkt met mystisch-romantische voorstellingen, die door zijn vroegtijdige intrede in de nationaal-socialistische gelederen uitkristalliseerden tot een harde, soldateske overtuiging. Als gelovig nazi was hij tot de zekerheid gekomen dat alle materiële en ideële goederen en waarden altoos ondergeschikt waren aan de totaliteit van de Duitse volksgemeenschap en het Reich dat zij ging optrekken. Himmler koesterde een frenetieke liefde voor de NordischGermaanse mens als biologisch verschijnsel, was rotsvast overtuigd van diens superioriteit. In de Germaanse Ahnen zag hij de Vorkämpfer van een hoogontwikkelde cultuur, door ras en bloed geroepen tot heerschappij. In Germanenverering was Himmler een bezetene, een zeloot. Hij was evenzeer gefascineerd door het fenomeen van de macht. Dit betekende dat hij, eenmaal opgeklommen tot de hoogste sporten der nazihiërarchie, tuk was op machtsverwerving. Hij was er zich van bewust dat er in de domeinen van de wetenschappelijke geest enorme krachten lagen, die aan die machtsverwerving dienstbaar behoorden te worden gemaakt. Ongetwijfeld heeft hij gemeend in Wirth de geleerde te hebben ontmoet, wiens geestelijke arbeid zijn (Himmlers) macht ten goede kon komen.

Wirth was een romanticus als zijn nieuwe beschermer, maar zijn achtergrond was anders. Hij vond inspiratie bij de gratie « Altmeister » Jacob Grimm, wiens Deutsche Mythologie hij geniaal vond. Niet minder hoog schatte hij de veel minder bekende « Volkskundler » Friedrich Panzer, wiens Bayrische Sagen und Brauche volgens hem een openbaring voor de negentiende-eeuwse wetenschap had behoren te zijn. Deze man had, zo stelde Wirth, « wertvollstes Flurnamengut » voor het nageslacht vastgelegd en daarmee het volk en de toekomstige wetenschap een niet genoeg te waarderen dienst bewezen. (42) Een half jaar na zijn kennismaking met Himmler in het huis van Von Leers kon Wirth bij Berlijn een permanente openlucht tentoonstelling inrichten met daaraan verbonden een studiebureau voor volksgebruiken, sabbekunde, symboliek en oergeloof, alles in samenwerking met de door Richard Walther Darré geleide Reichsnährstand. Deze « Freilichtschau » met alles wat er verder aan verbonden was, voerde de naam Deutsches Ahnenerbe. De opening werd verricht door Himmler in eigen persoon. Van meet af aan was er een duidelijke binding aan de SS; op het terrein van Ahnenerbe verzezen spoedig onderkomens voor groepen cursisten (scholieren, Hitlerjugend, SA en SS).

Op 1 juli 1935 vond te Berlijn de officiële oprichting plaats van de Studiengesellschaft für Geistesgeschichte « Deutsches Ahnenerbe ». De stichters waren Himmler, Wirth, Dr. Hermann Reischle (Stabsamtführer im Reichsnährstand) en verder de heren Adolf Babel, George Ebrecht, Erwin Metzner en Richard Hintmann. Het laatste viertal behoorde evenals Reischle tot het personeel van Reichsbauernführer Darré. Vijf van de zeven stichters waren dus verbonden aan instellingen, die beheerst werden door de agrarische expert van het Derde Rijk.

Darré was, evenals Rosenberg, van geboorte een Auslandsdeutscher ; hij was in 1895 in Argentinië ter wereld gekomen en had een deel van zijn leerjaren doorgebracht op King's College te Wimbledon in Engeland. Evenals Himmler was hij in de jaren '20 lid geweest van de Bund der Artamanen, een richting in de toenmalige Duitse jeugdbeweging die, nationalistisch en « volks », tevens de terugkeer uit de stad naar het platteland voorstond en ook nog bevlogen was van een afkeer-complex jegens de Slavische volken ; zo pleitte deze Bund er voor de Poolse landarbeiders in de gebieden beoosten de Elbe te doen terugkeren naar hun vaderland, opdat de Duitse boerenstand « rassisch » zuiver, d.w.z. Germaans zou blijven.

In die Bund der Artamanen waren Himmler en Darré met elkaar bevriend geraakt. Beiden leerden daar ook kennen Rudolf Hoss, de latere commandant van het vernietigingskamp Auschwitz. Het drietal hield tal van gesprekken over het boerenprobleem, dat niet primair van de economische zijde benaderd werd, doch vanuit de gezichtshoek van de « Frage des Blutes ». (43)

Toen Wirth het levenspad van Himmler kruiste, was diens vriendschap met Darré nog intact. De hevige machtsbegeerte en de sluwe berekening, die zich bij Reichsheini in steeds sterkere mate openbaarden, dreven de twee evenwel uiteen, toen zich op een voor buitenstaanders wellicht niet bijster belangrijk ideologisch punt een verschil in visie voordeed. Bovendien schijnt de omstandigheid dat Darré als publicist nogal naam maakte, een zekere afgunst bij de Reichsführer SS opgewekt te hebben. (44) Wat de intensiteit van hun anti-semitisme betrof, bestond tussen Himmler en Darré hoegenaamd geen verschil. Men hoeft slechts kennis te maken met Darré's geschrift Das Schwein als Kriterium für nordische Völker und Semiten (1933) om in te zien dat diens jodenhaat evenals die van Himmler bijkans pathologisch was. Vergeleken bij Darré's publicistische vruchtbaarheid steekt de produktie aan pennevruchten

van het SS-opperhoofd armelijk af. Himmlers kracht school veeleer in het handelen, waartoe hij, zo nodig geacht, rücksichtslos overging. Onder zijn opperleiding vonden miljoenen mensen een smartelijke dood.

Darré en Himmler hadden gemeenschappelijk een vrij grote, zij het eenzijdig ideologisch-gekleurde historische belangstelling. Voor de eerste bestond er een nauwe samenhang tussen de Germaanse boeren en de vroege geschiedenis der Germanen. Al in 1927 verdedigde Darré de stelling dat de Duitse volksgemeenschap haar oorsprong vond bij sessiele Germaanse akkerbouwers en veeboeren, terwijl Himmler poneerde dat de oernederzettingen in Duitsland de prestatie waren geweest van tot dusver nomadiserende krijgers. Dus Himmler stelde tegenover Darré's idool van de oud-Germaanse boer dat van Nordische soldaat. (45) « Nordisch ? » Dat gold als het summum van Germaansheid.

Een verschil in opvatting dat zeker niet van verpletterend gewicht kan heten, doch dat, gezien tegen de achtergrond van Himmlers honger naar macht voldoende was om verwijdering teweeg te brengen. Himmler trok de theoretische lijn door naar de praktijk. De soldatenkaste der SS was voorbestemd om de elite der toekomst te zijn, de superieure mannenorde, die « Herrscher der neuen Germanen » zou worden. Voor Darré waren het de boeren die de kern der « rassische » elite en de ruggegraat van het komende Germaanse Rijk moesten uitmaken.

In het begin van de jaren '30 was alles nog pais en vree tussen Himmler en Darré. In 1930 had de eerste zijn vriend verzocht om als specialist ten behoeve van de SS een Rasse-und-Siedlungsamt op te bouwen volgens het selectiebeginsel. Dit RuSA kwam een jaar later tot stand met Darré zelf aan het hoofd en onder dagelijkse leiding van Dr. Hermann Reischle. Vele ambtenaren van Darré werden in de eerstvolgende jaren in Himmlers zwarte corps opgenomen. Toen Himmler zijn Ahnenerbe in het leven riep, greep hij ook terug op het RuSA, dat sedert 1935 RuSHA heette, d.i. Rasse-und-Siedlungs-Hauptamt. Met de genoemde Reischle en met een zekere Dr. Wilhelm Kinkel was de verstandhouding toen goed. Wirth kreeg voor de verbreiding van zijn theorieën de beschikking over periodieken als Germanien, het orgaan van de Reichsnährstand. over Nordland en Nordische Welt. Over de beschikbaar gestelde geldsbedragen had hij evenmin te klagen. Anders werd het toen het historisch-ideologisch geschil tussen Himmler en Darré virulent werd. Geleidelijk kreeg de geest van de SS, d.w.z. van Himmler en zijn fervente aanhangers, de overhand, de betrekkingen tussen de beide nazi-kopstukken verslechterde, de spanningen werden manifest en Wirth kwam er lelijk tussen te zitten. De man die hevig stookte, was Wolfram Sievers. Hij was weer tot de « meester » teruggekeerd, maar met zeer bepaalde ambities ; hij wilde zelf de leiding in handen hebben. Zeker met het oog op zijn eigen toekomst en misschien ook wei uit overtuiging wilde Sievers los van Darré, hetgeen betekende : los van Wirth, Reischle en andere gematigde elementen. Vooral de aanwezigheid van Wirth begon Sievers als een blok aan het heen te gevoelen. Samen met Bruno Galke, een SS-officier uit Reichsheini's staf, begon het geïntrigeer tegen Wirth en de mensen van Darré. Himmler zelf bleef op de achtergrond, maar schijnt er wel van overtuigd te zijn geweest zijn plannen met figuren als Sievers en Galke beter te kunnen doorzetten en in ieder geval onttrok hij hoe langer hoe meer zijn steun aan Wirth en Reischle. Sievers speelde het spel met behendigheid. Hij zorgde dat Wirth in Ahnenerbe een wetenschapsman van gelijkwaardig niveau naast zich kreeg. Dit zware tegenwicht verscheen in de persoon van Prof. Dr. Walther Wüst, een indogermanist van de universiteit van München. Enige jaren voordien had Wüst behoord tot de verdedigers van Wirths Ura Linda Chronik ; dus in dat opzicht was voor argwaan geen reden.

Wüst was een vooraanstaand lid van de NSDAP en bekleedde ettelijke functies in allerlei nazi-organen. Himmler bleek met Wüst zeer ingenomen te zijn en het had er alles van dat hij tegen deze hoger opkreek dan tegen Wirth. Het driemanschap Siever -Galke-Wüst slaagde er eerst in Reischle c.s. machteloos te maken ; Wirth, « gepromoveerd » van president tot ere-president van Ahnenerbe, begon al spoedig te beseffen dat hij op de nominatie stond om geheel uitgeschakeld te worden. Wirth gaf zich echter niet zo maar gewonnen. Hij protesteerde bij Himmler, die hem echter scherp terechtwees. In mei 1938 gaven Sievers en Wüst hem te kennen dat hij de consequenties maar moest trekken, indien hij zich niet wilde « einreihen » in de discipline en doelstellingen van Ahnenerbe. Wirths naam kwam hoe langer hoe minder voor in de kolommen van Germaniën. Sievers speelde het klaar mevrouw Mathilde Merck te bewegen haar geldschenkingen voortaan niet meer aan Wirth over te maken, doch aan het dagelijks bestuur van Ahnenerbe, d.w.z. aan Sievers en consorten. (46) Het was toen al maandenlang zo dat de mannen van Darré zich geen moeite meer voor Wirth gaven. Op 8 februari 1938 stelde SS-Obergruppenführer Darré zijn ambt als chef van het RuSHA ter beschikking en onmiddellijk daarop trokken Reischle en zijn mensen zich terug. Ahnenerbe was toen volledig in handen van Himmler en zijn aanhang, die nu in staat was SS-Kulturpolitik tot in het extreemste te gaan bedrijven, hetgeen inderdaad op den duur het geval is geweest. De SS-volkskunde kon nu welig tieren ; op het gebied van huismerken, sibbetekens en geslachtsbomen ontplooiden men in SS-geest een levendige activiteit. Veel werk werd gemaakt van genealogieën van nazi-grootheden : van Hitler, Himmler, van de « blonde Germaan » Reinhard Heydrich en van SS-Brigadeführer Oswald Pohl, die als concentratiekamp-deskundige treurige vermaardheid zou krijgen.

Wirth bleef niet anders over dan ook heen te gaan. Enkele jaren had hij met voldoening kunnen werken, hij was weer begonnen aan het schrijven van een omvangrijk boek over het Germaanse begrip *odal*, volgens hem de kern van de « ariogermanische Weltanschauung ». Nu Himmlers machtige steun hem ontvallen was, stond alles weer op losse schroeven. In Ahnenerbe werd een plaats ingeruimd voor de « Volkskunde »-specialist Dr. Heinrich Harmjan, die zich een verklaarde tegenstander van Wirth toonde. Wüst had Himmler gewezen op Wirth wetenschappelijke tekortkomingen. (48) Wirth ging heen ; de Reichsführer SS liet zijn vroegere favoriet financieel niet geheel aan zijn lot over, hij beroofde hem niet van zijn honorarium als buitengewoon hoogleraar, al gaf Wirth geen colleges meer,

Slot

Het is goed geweest dat Wirth zich moest terugtrekken. Wellicht is veel hem bespaard gebleven. Ahnenerbe legde zich na het uitbreken van de tweede wereldoorlog toe op « praktische onderzoeken » die voor de oorlogsvoering van waarde zouden kunnen zijn. In zeer sterke mate was zulks het geval toen de Duitser in Rusland geconfronteerd werden met klimatologische verschikkingen. Overlevingskansen bij zeer lage temperaturen, bevroeringsproeven e.d. stonden nu op het research-programma van Ahnenerbe. Dat liep uit op « medische » experimenten op « Untermenschen » uit het Oosten en op « rassistisch-waardelozen » (d.w.z. Joden en Zigeuners).

Misdaden als deze hebben lieden als Sievers na de overwinning der geallieerden en de bezetting van Duitsland aan de galg gebracht.

Wirth verbleef na de Duitse ineenstorting geruime tijd in Amerikaanse kampen. Na zijn vrijlating gingen Wirth en zijn echtgenote naar Nederland, in de hoop daar weer aan het werk te kunnen gaan. Hij kreeg er geen respons ; de bejegening was kil en onverschillig. In 1947 verlieten de Wirths het Gelderse Rheden en trokken naar Lund in Zweden, het land waar

Wirth ook vóór de oorlog menigmaal was geweest en waar hij talrijke relaties had. Het viel opnieuw tegen; na een periode, waarin de landontginning de bezigheid was, raadde mevrouw Wirth haar man aan naar Duitsland terug te keren.

Zo geschiedde en in het avondrood van zijn leven zit Wirth in zijn huis, gelegen tegen de heuvels, die uitzicht bieden op het mooie Marburg, iedere dag aan de schrijftafel om te voltooien hetgeen hij meent zijn opdracht te zijn. Nog altijd onderhoudt hij contacten met mensen in Vlaanderen, het land dat hem lief was vanaf zijn studietijd en dat hij is blijven beminnen, over de scheiding van jaren heen.

Winschoten – Lammert BUNING

Noten

1. A. Thiry, Het ontstaan van het activisme te Gent, De Vlag, juli 1943 ; daartegenover schriftelijke mededelingen van Leo Picard.
2. A.L. Faingnaert, Verraad of Zelfverdediging?, Antwerpen 1933, p. 100. In het vervolg aangegeven als Faingnaert.
3. Notulenboek Jong-Vlaanderen, zitting 7 december 1914.
4. Staatsarchiv des Kamons Basel-Stadt, Universitätsarchiv XI, 43c. De archivaris, dr. Wolfgang Wackernägel, was zo welwillend mij deze gegevens te bezorgen.
5. F. Wende, Die belgische Frage in der deutschen Politik des Ersten Weltkrieges, Hamburg 1969, p. 79.
6. Ibidem, p. 100.
7. Oskar Freiherr von der Lancken-Wakenitz, Meine dreiszig Dienstjahre, Berlin 1931, p. 212; Wende, p. 75.
8. De bevelhebber van de 4. Armee was hertog Albrecht von Württemberg. Ook op deze hooggeplaatste Duitser heeft Domela enkele keren per brief een beroep gedaan terwille van Vlaanderen. Hij deed welke dingen vaak op eigen houtje, zonder naar de mening van zijn mede-Jongvlamingen te vragen. Dat heeft Domela op den duur vervreemd van mannen als Kimpe en Thiry. Dr. Karel Borms geneesheer te Wetteren en van 1916-1918 hoogleraar te Gent, was ook toegetreden tot « Jong-Vlaanderen » en had zelfs zitting gekregen in het hoofdbesuur. Op een « congres » in Hotel Wagner te Antwerpen in augustus 1917 wist Borms, op aan token van de Politische Abteilung, Domela uit het hoofdbestuur te werken. Een latere rehabilitatie door hem ere-voorzitter te maken, gaf de predikant zijn dominerende positie niet terug.
9. Notulenboek, zitting 12 december 1914.
10. De majoor der ulanen Eugen von Vietsch, te Gent gearriveerd op 10 december 1914 en daar gebleven tot 3 maart 1916, behoorde al gauw tot Domela's vriendschappelijke relaties. Ook Von Vietsch (geb. 1869) had enige Nederlandse achtergrond. Zijn moeder was Adriana Kolff uit Rotterdam.
11. Mededeling van ooggetuige Leo Picard.
12. Notulenboek, 5 februari 1915 ; Faingnaert, p. 103.
13. Reisagenda-Domela 1914-1917; Gdeitschein 23 april 1915, ondertekend door Hauptmann Hain. Als inzittenden staan vermeld Domela en August Remouchamps ; als « militairischer Begleiter » Herr Dr. Wirrh. Archief Jong-Vlaanderen, diversen.
14. Notulenboek, 19 januari 1915.
15. Faingnaert, p. 103.
16. Men vergelijkte deze tekst met die in Faingnaert, p. 103 : « Ons echt Vlaamsch gevoel zij als een harde rots. Laat stormen van haat... enz. ».
17. Notulenboek, 5 februari 1915.

18. Ik maakte dankbaar gebruik van hetgeen E.C. Coppens daarover aan het licht bracht in zijn licentiaatsthesis R.U. Gent 1971-'72, p. 269.
19. Faingnaert, p. 103.
20. Ibidem, p. 104.
21. Ibidem, p. 107.
22. Notulenboek, 27 mei 1915.
23. Faingnaert, p. 107 vlg.
24. Notulenboek, 24 juni 1915.
25. Ibidem, 6 juli 1915.
26. Archief Jong-Vlaanderen 1915, brieven. Brief d.d. 15 oktober 1915 van Domela aan zijn echtgenote, mevrouw Andrea Elisabetb Hermina Domela Nieuwenhuis Nyegaard Sijpkens geboren te Elburg 14 juli 1869, over te Beetsterzwaag 20 mei 1940.
27. Archief Jong-Vlaanderen 1915, brieven. Brief d.d. 12 december 1915 uit Gent, van Elise aan de ds. Domela; blijkens de inhoud heeft zij dit schrijven naar Delft geadresseerd; waarschijnlijk heeft Domela de brief ontvangen ten huize van prof. dr. Jan Hendrik Valckenier Kips, die te Delft aan de Van Leeuwenhoeksingel woonde.
28. Mededeling van dr. Wolfgang Wackernagel, archivaris te Basel.
29. In 1917 was Wirth te Berlijn mede-oprichter van de Deutsch-Vlämische Gesellschaft, welke zich ten doel stelde de banden tussen Vlaanderen en Duitsland te verstevigen.
30. Erich Edgar Schulze, een neef van admiraal Alfred von Tirpitz, diende te Brugge onder admiraal Von Schroder. Schulze en Von Schroder waren ook goede relaties van Domela. Dr. Eugene van Oye was de formele leider van de groep-Oostende van « Jong-Vlaanderen ». De feitelijke leider was, zoals reeds werd opgemerkt, de bibliothecaris der stad, Eugene Everaerts.
31. Archief Jong-Vlaanderen 1915, brieven.
32. Ibidem, brief van 8 juli 1915.
33. Ibidem, brief van 28 juli 1915.
34. Mijn belangrijkste « bron » was het samenvattend artikel van A.H. Huussen, Het Oera Linda Boek in Spiegel Historiaal jg. 6, nr. 9, sept. 1971, pp. 464-472.
35. Eelco Verwijs was later redacteur van het Woordenboek der Ned. Taal te Leiden.
36. Zeer veel over de na-oorlogse Wirth kon worden geput uit de dissertatie van Michael H. Kater, Das Ahnenerbe, die Forschungs und Lehrgemeinschaft der SS. Organisationsgeschichte von 1935 bis 1945, Heidelberg 1966, 594 pp. Voortaan afgekort als : Kater.
37. Over de persoonlijke opvattingen van de Baltische Duitser Alfred Rosenberg, geboren te Reval in 1893 : *Das politische Tagebuch Alfred Rosenbergs*, herausgegeben von Hans Gunther Seraphim, Deutscher Taschenbuch Verlag, Dokumente, München 1969 (onverkorte uitgave).
41. Ibidem, p. 8 en p. 305, noot 18.
42. Hermann Wirth, Die Frage der Frauenberge, eine europäische Gegenwartsfrage. Eine Denkschrift, Eccestan, Marburg an der Lahn, 1972, p. 1 vlg. Uitgave van de Europäische Sammlung, gevestigd op het woonadres van Dr. Wirth ; verder : Kater, p. 2 vlg.
43. Höhne I, p. 51 vlgg.
44. Ik beperk mij tot de vermelding van enkele boeken van Darré : *Das Bauerntum als Lebensquell der nordischen Rasse* (1929) ; *Erkenntnisse und Werden, Aufsätze aus der Zeit vor der Machtergreifung* (1941), *Neuadel aus Blut und Boden* (1930).
45. Kater, p. 9: Himmler en Darré waren beiden prominente leden van de in 1921 te Lubeck gestichte *Nordische Gesellschaft*.
46. Ibidem, p. 24 vlg.
47. Hans Buchheim u.a. *Anatomie des SS-Staates*, 2 Bde, Deutscher Taschenbuch Verlag 462

& 463 (1967); verder ook : Kater, p. 44.
48. Kater, p. 72.

Buning, L. 'Notities betreffende Hermann Felix Wirth', in: Wetenschappelijke Tijdingen, 33 (1974), p. 141-166.